

СОЦІАЛІЗАЦІЯ У СУСПІЛЬСТВІ, ЩО ГЛОБАЛІЗУЄТЬСЯ

Шаповал В.М., доктор філософських наук, доцент

Стаття має за мету показати специфіку соціалізації у суспільстві, що глобалізується, проаналізувати конкретні прояви цього процесу, а також його наслідки для становлення особистості.

Ключові слова: соціалізація, суспільство, глобалізація, особистість.

Згідно загальному переконанню, під соціалізацією слід розуміти процес засвоєння культурних норм, цінностей, соціальних ролей, що дозволяють забезпечити повне і всеохоплююче входження людини у людську спільноту [см.: 4, 5, 6,]. Передача знань і досвіду від одного покоління до іншого є необхідною умовою існування людського роду впродовж всієї його історії. Проте сучасний соціум набув таких особливостей, які істотно відрізняють його від суспільств минулого, і ці особливості додають специфічних рис характеру самої соціалізації. Які проблеми і труднощі пов'язані з процесами соціалізації в умовах сучасного, такого, що глобалізується, суспільства? У чому полягає у даному контексті успішна соціалізація і те, що може бути названо її протилежністю?

Далеко не кожен індивід у змозі успішно пройти всі етапи соціалізації, стати повноцінним членом суспільства. Немало таких, хто не витримує натиску бурхливих соціокультурних змін, потрапляє у стан фрустрації. Підстави криз соціалізації лежать у площині протиріч «людина-людина», «людина-суспільство», «суспільство-природа».

Якщо долюдська історія – це, головним чином, пристосування до довколишньої зовнішньої природи, то власне людська історія – це адаптація до штучних умов цивілізованого суспільства, створеного руками і розумом людей. Не зважаючи на свою глибоку специфіку, суспільства, незалежно від рівня їх розвитку, тисячами ниток пов'язані з природою. Від того, наскільки стійкими і гармонійними будуть ці відносини, залежить гармонійне протікання різних етапів розвитку цивілізації в цілому, та окремих індивідів, зокрема.

Сьогодні цивілізація все більшою мірою виступає ворожою силою по відношенню до живої природи, протиріччя між ними стають все більш непримиренними. Природа жертвувала тисячами і мільйонами окремих особин, аби забезпечити існування певного роду, десятками родів, – аби зберегти життя на планеті як ціле. Людина намагається слідувати власним правилам і законам. Одним з них є те, що життя кожної людини повинне всіляко зберігатися і підтримуватися, оскільки кожний індивід – носій унікального досвіду і знань, внаслідок чого окрема людська особа може змінити хід всієї людської історії. Водночас, усі інші живі істоти розглядаються лише як засіб для забезпечення життя і процвітання людей. Така стратегія породжує масу непростих проблем, багато з яких набувають характеру глобальних. Одним з проявів вказаних процесів є перенаселення і вичерпання ресурсів. Мобільність соціуму, непередбачуваність результатів людської діяльності, перманентна криза багатьох сфер життя стали невід'ємними атрибутами нашого часу. Процеси глобалізації, що розвертаються, накладають істотний відбиток на умови і форми соціалізації.

Історія людства є взаємозв'язаним розвитком двох типів стосунків, що визначають життєдіяльність людей: а) стосунки людини з природним довкіллям; б) стосунки між людьми в суспільстві, те, що називають соціальними стосунками. Піднімаючись з одного рівня суспільного розвитку на іншого людство, з одного боку, рухалося вперед під впливом потреб зростаючих виробничих сил, а з іншого – стимулювало їх подальший прогрес. Останній означав, що людина поступово опановувала мистецтво боротьби із стихійними силами природи, підпорядковувала її собі, добивалася таких змін, які необхідні їй для життя. Але розуміння прогресу не є однозначним.

У епоху Просвітництва сформувалися дві позиції відносно сенсу людської культури. Одну з них представляв Дідро, який вірив у безумовний прогрес людства, у те, що кожна подальша стадія суспільного розвитку є вищою порівняно з попередньою. Людина, нібито, послідовно віддаляється

від дикого, природного стану і стає усе більш цивілізованою і культурною. Інша лінія веде свій початок від Руссо, що заперечував подібне однозначне розуміння. Культура несе не лише позитивні зміни, вона має свої «темні сторони», які далеко не відразу знаходять свій прояв. Обидві ці позиції вказують на важливу проблему, а саме на протиріччя, пов'язані з процесами становлення суспільства і соціалізації.

Культура – це, за великим рахунком, створена людиною штучна реальність, яка надбудовується над зовнішньою природною реальністю, і вимагає від людини уміння і здатності адаптуватися до неї так само, як вона адаптується до природи. Але глобалізація вносить до цього процесу суттєві особливості.

Поняття глобалізації охоплює багато таких, що паралельно протікають, процесів, серед яких важко виділити якийсь переважаючий: політичний, економічний, екологічний або фінансовий. Більшість дослідників сходяться у тому, що основною тут виступає науково-технічна складова, ще конкретніше – інформаційно-комунікаційні процеси [см.: 2, 3]. Людина стала людиною, у значній мірі, тому, що змогла освоїти не тільки нові способи поводження з природними матеріалами і енергетичними ресурсами, але і з інформацією. Цивілізація з моменту своєї появи значно прискорила цей процес. У сучасну епоху інформація і способи поводження з нею є основою розвитку більшості сфер суспільства.

Потоки інформації, з якими стикаються все більша кількість соціальних груп і окремих людей, нестримно зростають. Світ усе більш і більш стає інформаційним світом. У травні 2010 р. були опубліковані результати дослідження «Десятиліття цифрового Всесвіту: чи готові Ви?», у якому оцінюється загальний об'єм цифрових даних у світі. Згідно цим дослідженням у 2009 р. у порівнянні з 2008 р. об'єм цифрових даних виріс на 62 % , досягнувши 800 мільярдів гігабайт. Сумарний об'єм цифрових даних, створених на початок 2010 р. дорівнює 1,2 трильйонів гігабайт, що можна уявити собі як гору DVD-дисків від Землі до Луни і назад. До 2011 р. об'єм

інформаційних цифрових даних буде рівним приблизно 1,8 трильйонів гігабайт, а до 2020 р. кількість таких даних виросте у 44 рази порівняно з 2009 р. і досягне 35 трильйонів гігабайт. Аби приблизно уявити собі, що означають ці цифри, можна привести аналогії із звичайними джерелами інформації. 20 кілобайт займає одна машинописна сторінка, 5 мегабайт – це повне зібрання творів В. Шекспіра, 20 гігабайт займає музична колекція творів Бетховена, 2 терабайта – об'єм даних однієї академічної бібліотеки США, 10 терабайт є кількістю інформації, яку людина нагромаджує за все своє життя [2, с. 114]. Такі сьогоденні масштаби інформаційного вибуху, про який 40-50 років тому говорили лише письменники-фантасти і найдалекоглядніші науковці. Така інформаційно-комунікаційні надмірність не може не накладати свій відбиток на процеси соціалізації.

Читаючи книгу, дивлячись фільм, слухаючи музику, людина сьогодні може переживати майже такі ж почуття, які вона могла б переживати, ставши фактичним героєм цих творів. Культура створює знаково-символічне опосередковування як універсальний інструмент, що дозволяє в онтогенезі опановувати своєю поведінкою через опанування такими, що керують нею, стимул-реакціями. Подвоєння світу за рахунок створення знаково-символічного культури дозволяє розширити можливості людини: окрім прямої дії стає можливою дія символічна.

Культура не лише дозволяє людині задовольняти свої потреби і бажання за допомогою знаково-символічної або віртуальної реальності, але і створює специфічні технології, що забезпечують таке задоволення. Проте сучасна культура у черговий раз створила пастку, що веде до появи серйозних людських патологій. Будь-яка технологія, що створюється культурою, має за мету економію зусиль і полегшення людського життя. Але прогрес, як стало зрозумілим, має і свою зворотну сторону. Прагнучи за допомогою знарядь праці отримати такі результати, які недосяжні в природних умовах, люди деградують фізично, психічно, а тепер вже і соціально. Постійне використання технічних засобів пересування в просторі

– автомобілі, поїзди, літаки – веде до гіподинамії, ожиріння і інших фізичних патологій. Використання з раннього дитинства калькулятора призводить до втрати здатності арифметичного рахунку, а у інколи, – до втрати аналітичного мислення взагалі. Спілкування в соціальних мережах Інтернету деформує здібності до спілкування з реальними живими людьми. Прискорене впровадження у повсякденне життя технічних і соціальних інновацій, що забезпечують задоволення людських потреб, що штучно підігріваються, може мати найсерйозніші наслідки для всього процесу культурно-історичного розвитку. Суспільство «масового споживання» створює ілюзію, що докладати зусилля у напрямі розвитку власної особи взагалі немає потреби, досить мати витончені бажання і технічні можливості, що постійно оновлюються, для їх задоволення.

Вакуум зусиль штовхає людей до штучних стимуляцій, завдяки яким багато хто намагається знайти уявну задоволеність і повноту буття. Сюди відносяться масові розваги, безконечні шоу, екстремальні види спорту, алкоголь, наркотики, кримінальні форми поведінки. Існування в Інтернет-просторі у своєму граничному вираженні може повністю замінити реальне життя, внаслідок чого людина як жива соціалізована істота зі всіма її відчуттями, переживаннями, діями зникає, заміщаючись певним фантомом, на зразок інтернетівського «ніка». Для багатьох Інтернет виглядав засобом, що дозволяє, нібито, задовольняти важливі людські потреби, але насправді він став їх підміною [см.: 3]. Полегшуючи задоволення певних потреб, сучасні технології мінімізують, а то й повністю зводять нанівець діяльнісну активність індивідів. Але така активність є абсолютно необхідною, вона є незамінним чинником соціалізації, становлення людської особи.

Будь яка людська діяльність залежить як від природжених здібностей, так і від відповідних соціальних умов. Навряд чи буде вірним приписати появу якоїсь риси особи або особливостей поведінки дії лише генетично спадкових чинників. Рівним чином, відносно будь-якого фізичного навику або якоїсь особливості поведінки людини не можна з упевненістю сказати,

що вони сформувалися лише внаслідок впливу зовнішнього середовища. Питання про те, природа чи культура вагоміше впливають на розвиток людини, продовжує залишатися дискусійним. Кожен з чинників по-своєму впливає на процеси соціалізації.

Серед учених немає єдиної думки з приводу того, чи завершується соціалізація з переходом у стадію зрілості, чи вона продовжується все життя. Проте більшість схиляється до того, що вона починається з моменту народження дитини і закінчується у глибокій старості. Непрямим підтвердженням цьому є так звані кризи людського життя, пов'язані із зміною соціальної ролі і місця людини у системі суспільних стосунків, наприклад, криза першого одруження, криза початку трудової діяльності, криза виходу на пенсію тощо.

Однією з цілей соціалізації є адаптація до життя у суспільстві, що супроводжується змінами саморегуляції, самооцінок і самоідентифікації. Успішна соціалізація означатиме не лише вміння адаптуватися до зовнішніх умов, що змінюються, але і особистісне зростання, пов'язане з розвитком вищих психічних та інших функцій [см.: 5]. Але соціалізація не завжди веде до особистісного зростання. Нерідко вона супроводжується різними формами психічних, соціальних або інших патологій. Ці патології виявляються внаслідок складного взаємозалежного впливу психічних і соціальних чинників.

Багато психологів вважають, що невірним є допущення про те, що породжувані культурними трансформаціями функції мають явні переваги перед натуральними. Їсти руками набагато зручніше, ніж за допомогою виделки і ножа, а бігати у футбол з однолітками у дворі більш фізіологічно, ніж сидіти, зігнувшись за комп'ютером або грати на скрипці. Регуляція діяльності найпростіших тілесних функцій, потягів і потреб вимагає постійних і досить серйозних зусиль. Для успішної соціалізації, формування вищих психічних функцій людської особистості вирішальне значення мають

такі чинники як «зусилля» і «насильство», а також співвідношення цих важливих чинників [см.: 1].

Відмова, гальмування і заборона як форми соціалізованої саморегуляції мають не менше значення, ніж засвоєння виконання тієї або іншої тілесної або психічної функції. Перевага вищої психічної функції полягає у тому, що вона дозволяє вийти за межі готівкової стимуляції і діяти або не діяти відповідно до інших, ненатуральних правил, а інколи і всупереч їм. «Культурність» певної фізичної або психічної функції передбачає оволодіння нею і включення її у контур довільної регуляції відповідно до правил, не співпадаючих з вимогами природи.

Сучасні психологічні дослідження показують, що «не лише надлишкове насильство, непереносна або дуже рання травматизація викликають психопатологічні зміни; не менш важливе їх джерело – надлишкове полегшення умов існування, що перетворюється на гальмо розвитку навиків самостійності чи навіть побудови стійких меж суб'єкта» [7, с. 17].

Ідея непереносимості або надмірності зусилля, як одного з провідних чинників психопатологій, некритично запозичена з класичного психоаналізу, інколи переноситься на сучасну педагогіку. Інтенсивний розвиток сучасних технологій задоволення потреб, а також активна діяльність так званих «гуманістичних шкіл» психології і педагогіки призводять до своєрідного перекосу в уявленнях про співвідношення зусилля і насильства. Представники «гуманістичної педагогіки» вважають, що будь-яке зусилля – це насильство, що калічить тіло і психіку людини. Воно вважається аморальним по самій своїй суті, і тому підлягає усуненню з контексту так званого «правильного виховання».

Одним із закономірних наслідків такого виховного перекосу, стала поява систем виховання і учбових закладів, в яких вихованці під час занять можуть ходити, лежати, самовільно покидати класну кімнату, розмовляти один з одним, грати за допомогою Інтернету, словом. займатися «чим

хочеться», ігноруючи зусилля педагога. Ідеалом виховання і навчання стала ідея про абсолютно вільної, ненасильницької, «гуманістичної» педагогіки, коли учень отримує необхідні знання і уміння без жодного примусу і зусилля і без будь яких оцінок отриманих знань з боку вчителів і наставників. Проте у підсумку у молодих людей, що піддалися подібній «вільній освіті», виявлялися дуже своєрідні самооцінки і особливості вольової сфери, що значно утрудняють хід подальшої соціальної адаптації і процеси особового розвитку [см.: 4].

Дослідження сучасної психології показують, що проміжок між актуалізацією потреби та її задоволенням є абсолютно необхідним для формування стійкого виділення людини зі світу. Міра фізіологічного і психічного незадоволення виступає центром кристалізації суб'єктності, самосвідомості і стійких меж «Я» [см.: 7, с. 18]. Постійне зусилля має вирішальне значення не лише у генетичному плані, для формування вищих форм фізичної і психічної діяльності, але і для нормального функціонування людини у культурі, для успішного протікання процесів соціалізації.

Підводячи підсумки, хотілося б підкреслити, що соціалізацію слід розглядати не як завершену, гармонійну, спільну діяльність суб'єкта і соціуму, але як «досить жорстку боротьбу, шрами від якої у вигляді різних форм «культурної патології» є платою за можливість отримання нормальної ідентичності і адекватної саморегуляції» [7 с. 22]. Успішність соціалізації, зрештою, визначатиметься тим, у якій мірі індивід стає особою, наскільки повноцінно він зможе брати участь у вирішенні тих насущних проблем, які стоять перед ним в умовах сучасного, такого, що глобалізується суспільства.

Література

1. Аллахвердов В. М. Методологическое путешествие по океану бессознательного к таинственному острову сознания. – СПб.: Речь, 2003.
2. Журавлева Е.Ю. Эпистемический статус цифровых данных в современных научных исследованиях // Вопросы философии, 2012. – № 2. – С. 113-123.

3. Кастельс М. Галактика Интернет. – Екатеринбург: У-фактория, 2004.
4. Корольков А. А., Петленко В. П. Философские проблемы теории нормы в биологии и медицине. – М.: Медицина, 1977.
5. Смелзер Н. Социология: пер. с англ. – М.: Феникс, 1994. – 688 с.
6. Тхостов А. Ш., Сурнов К.Г. Влияние современных технологий на развитие личности // Психологический журнал, 2005. – № 6. – С. 15-23.

СОЦИАЛИЗАЦИЯ В ГЛОБАЛИЗИРУЮЩЕМСЯ ОБЩЕСТВЕ

Шаповал В.Н.

Статья имеет целью показать специфику социализации в глобализирующемся обществе, проанализировать конкретные проявления этого процесса, а также его последствия для становления личности.

Ключевые слова: социализация, общество, глобализация, личность.

SOCIALIZATION IN GLOBALIZING SOCIETY

Shapoval V.

The article has for an object to research the specific of socialization in globalizing society, to analyses the concrete displays of this process, and also his consequences for becoming of personality.